

הַעֲמִידוֹ בַיָּמָה, הַעֲבִירוֹ בַיָּמָה

מים ראשונים: כבר נדרשנו בקצרה למדרש זה בקצרה בדברינו [מדרשים נאים לראש השנה](#), בשנה האחרת, והפעם נביא מדרש זה בשלמותו וגם נשווה מעט עם המקבילות בפסיקתאות רב כהנא ורבתי לפרשת החודש.

תלמוד ירושלמי מסכת ראש השנה פרק א הלכה ג

אמר רבי לעזר: פרא בסיליוס או נומוס או גריפיס.¹ בנוהג שבעולם, מלך בשר ודם גוזר גזירה, רצה מקיימה, רצו אחרים מקיימים אותה.² אבל הקב"ה אינו כן, אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה. מה טעמא? "ושמרו את משמרתני אני יי" - אני הוא ששימרתני מצותיה של תורה תחילה ...³

אמר רבי סימון: כתיב: "כי מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגוי".⁴ רבי חמא בי רבי חנינה ורבי הושעיה. חד אמר: אי זו אומה כאומה הזאת? בנוהג שבעולם, אדם יודע שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו, שאינו יודע היאך דינו יוצא. אבל ישראל אינו כן. אלא, לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחים זקנם ואוכלין ושותין ושמחים; יודעין שהקב"ה עושה להן ניסים. וחורנה (האחר) אמר: אי זו אומה כאומה הזאת? בנוהג שבעולם, השלטון אומר הדין היום והליסטים אומר למחר הדין, למי שומעין? לא לשלטון? אבל הקב"ה אינו כן, אמרו בית דין היום ראש השנה, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העמידו בימה, יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין, שאמרו בני היום ראש השנה. נמלכו בית דין לְעִבְרָה למחר,⁵ הקב"ה אומר למלאכי השרת: העבירו בימה, יעברו קטיגורין שנמלכו בני לעברה למחר. מה טעמא? "כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" - אם אינו חוק לישראל, כביכול אינו משפט לאלהי יעקב.⁶ רבי קריספא⁷ בשם ר' יוחנן: לשעבר: "אלה מועדי ה'", "מיכן ואילך: "אשר תקראו אותם".⁸ אמר רבי אילא: אם קריאתם אותם - הם מועדי, ואם לאו - אינן מועדי. אמר רבי סימון: כתיב: "רבות עשית אתה יי' אלהי

¹ פְּרָא בְּסִילְיוֹס נוּמוֹס אַגְרָפוֹס - המלך הוא מעל לחוק: פרא בסיליוס - לפני המלך, נומוס - החוק, א-גרפוס - אינו כתוב. ראה [דברינו בנושא זה](#) בפרשת העקידה, וירא.

² נראה היה לומר: רצה - מקיימה, לא רצה - מבטלה, שהרי המלך רשאי לבטל גזירותיו. וכבר הערנו כמה פעמים שמלך הוא גם מלשון להימלך, שרק למלך מותר לשנות דעתו וזה כוחו. אבל כאן נראה שבכל מקרה לא מתבטלת גזירת המלך וההבדל הוא אם הוא עצמו מקיים אותה או שהוא שולח אחרים לקיימה. אולי יש כאן רמז לכך שלגזרת המלך מרגע שיצאה מפיו, יש כח משלה. ראה אף אחרון מצווה לכתוב אגרות חדשות ולא מבטל את אגרות המן: "כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב" (אסתר ח ח).

³ קטע זה אינו שייך ישירות למדרש ראש השנה שבו נרצה להתמקד, אבל הוא שייך לרעיון הכללי ולדרשותיו של ר' סימון. נתינת הסמכות לאחרים וקיום מצוות המלך ע"י עצמו, הם רעיונות משולבים ומשלימים. והיכן באמת שימר הקב"ה את התורה תחילה? כשקם לכבוד אברהם עפ"י המדרשים שבה לבקר אותו בחוליו (בתחילת פרשת וירא) וקיים מצוות "מפני שיבה והדרת פני זקן". ראה שם ובכל המקבילות, בירושלמי בכורים ג ג וכן ויקרא רבה לה ג שהנוסח הוא: "אני שקיימתי מצוות עמידת זקן תחילה". אבל בנוסח כאן: "ששימרתני מצוותיה של תורה תחילה", אולי הכוונה לרעיון הכללי יותר שהבריאה נעשתה עפ"י התורה, היינו, שבבריאת העולם היה המלך (הקב"ה) כפוף לחוק (לתורה). החוק-התורה הם ביסוד הבריאה ועל פיהם פעל הבורא.

⁴ פסוק זה שמביא ר' סימון משמש גשר בין שני חלקי המדרש. החוקים והמשפטים הצדיקים (הצודקים), מבוססים על כך שהמחוקק מחייב את עצמו ובאותה יד גם נותן לנתין כוח שיפוטי כפי שנראה.

⁵ בית הדין החליט על עיבור החודש (אלול). ובהקשר של אחד בתשרי זה באמת נדיר כי "לא מצינו אלול מעובר מימות עזרא" (ראש השנה יט ע"ב) אבל הדבר עשוי לקרות כפי שהגמרא מסבירה שם ומדובר בתקופה בה עדיין נהג קידוש החודש עפ"י עדים וראש השנה יכול היה לחול ביום השלושים או השלושים ואחד של חודש אלול. כך גם מסבירים את שני ימי ראש השנה הנזכרים בנחמיה פרק ת. ראה מסכת ראש השנה שדווקא בה מפורטים כל דיני קידוש החודש ודברי תוספות שם בדף יט ע"ב: "מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר". ראה דברינו [עיבור השנה](#) בפרשת פקודי.

⁶ הכוח שניתן לבית דין של מטה לקבוע את המועדות, מקבל, בהקשר של ראש השנה, משמעות נוספת: הנידונים קובעים את מועד הדין ולא הדיין. גם המחלוקת הגדולה בין רבן גמליאל לרבי יהושע לגבי מועד יום הכיפורים (משניות ראש השנה סוף פרק ב'), היא בהקשר עם חודש תשרי דווקא (בדברינו [בוא בשלום רבי ותלמידיו](#)). משמעות נוספת נובעת מכך ש"זה היום תחילת מעשיך", היינו, האדם גם קובע, כביכול, את יום בריאת העולם (ובריאיתו הוא!). ראה דברינו [היום הרת עולם](#) בראש השנה.

⁷ האם זהו אותו רבי כרוספדאי מהגמרא בראש השנה דף טז עמוד ב: "אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן: שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים"? יום פתיחת הספרים נתון בידי האדם.

⁸ מהו "לשעבר"? האם היו מועדים לפני שבני ישראל נצטוו עליהם? מתי היה ה"לשעבר" הזה. נשים נפשונו בכפינו ונציע את הפסוק בפרשת בראשית בבריאת המאורות ביום הרביעי: "וַיְהִי לַאֲתָת וְלַמּוֹעֲדִים וְלַיָּמִים וְלַשָּׁנִים". היו מועדים ואולי אפילו חגים כלליים שאבות אבותינו ושאר בני אנוש חגגו. ראה גמרא עבודה ח ע"א על שמונה הימים הטובים שעשה אדם הראשון שהם שורש קדום לחג החנוכה (בדברינו [מצי חנוכה](#)). עם נתינת פרשת המועדות בתורה, ועוד קודם, במצרים: "החודש הזה לכם", הוגדרו החודשים ומועדי ישראל ונמסרו המפתחות לבית דין של ישראל לקביעת זמנם ומועדם. בדומה לטעם השבת שתחילה הוא "זכר למעשה בראשית" (בדברות יתרו) ואח"כ גם "זכר ליציאת מצרים" (בדברות ואתחנן). ראה גם פירוש [תורה תמימה, ויקרא כ"ג פסוק ד' הערה ג](#), שעמד על נושא זה.

נפלאותיך ומחשבותיך אלינו" (תהלים מ ו) – לשעבר: "רבות עשית", מיכן והילך: "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו".⁹

אמר רבי לוי: למלך שהיה לו אורלוגין, כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי יוסה בר חנינה: למלך שהיה לו שומרה,¹⁰ כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי אחא: למלך שהיה לו טבעת, כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי חייה בר בא: לנגר שהיו לו כלי נגרות, כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי יצחק: למלך שהיו לו אוצרות, כיון שעמד בנו מסרה לו. ורבנן אמרי: לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות, כיון שעמד בנו מסרה לו.¹¹

ובראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבנו מרון. רבי אחא אמר: כהדין דירין ורבנן אמרי: כהדא במגנימין.¹² מה טעמא? "היוצר יחד לבס המבין אל כל מעשיהם". אמר רבי לוי: היוצר יחד לבס, כבר הבין את כל מעשיהם. א"ר לעזר: בנהוג שבעולם, מה נוח ליוצר הזה, לעשות מאה קנקנים, או להסתכל בהן? לא להסתכל בהן? אמר ר' ברכיה: יוצרן רוצה שיהא ליבן יחיד אליו. אמר רבי אבון: מי שהוא יחיד בעולמו כבר הבין את כל מעשיהן.¹³

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא ה - החדש הזה¹⁴

"החודש הזה לכם" (שמות יב ב), מסור הוא לכם. א"ר יהושע בן לוי: למלך שהיה לו אורלוגין, וכיון שעמד בנו מסר לו אורלוגין שלו. א"ר יוסה בר' חנינה: למלך שהיה לו שומירה, וכיון שעמד בנו מסר לו שומירה שלו. א"ר אחא: למלך שהיתה לו טבעת, וכיון שעמד בנו מסר לו את טבעתו. א"ר יצחק: למלך שהיו לו אוצרות הרבה והיה מפתח לכל אחד ואחד, וכיון שעמד בנו מסר לו את המפתחות.¹⁵ א"ר חייה בר אבא: לנגר שהיו לו כלי אומנות, וכיון שעמד בנו מסר לו כלי אומנותו. ורבנן אמרי: לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות, וכיון שעמד בנו מסר לו את נרתיקו.¹⁶

תני ר' הושעיה: גזרו בית דין למטן ואמרו היום ראש השנה, אמר הקב"ה למלאכי השרת: העמידו בימה, ויעמדו סניגורין ויעמדו סקיפטורין, שגזרו בית דין למטן ואמרו היום ראש השנה. נשתהו העדים מלבוא או שנמלכו בית דין לעבר את השנה למחר, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העבירו בימה, ויעבירו סניגורין ויעבירו סקיפטורין, שגזרו בית דין למטן ואמרו למחר ראש השנה. ומה טעמא? "כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" (תהלים פא ה) - אם אינו חוק לישראל הוא, כביכול אינו משפט לאלהי יעקב.¹⁷

⁹ לעיל הקב"ה עושה ניסים בעצם הסליחה והיציאה לדרך מחודשת (ראה דברינו **שני פנים לתשובה** בשבת שובה), אבל הנפלאות והמחשבות הם בידי בני האדם. ואולי הפירוש הוא אחר. "רבות עשית" בעת בריאת העולם, במחשבה, במאמר ובמעשה. מכאן ואילך המחשבות והנפלאות של הקב"ה הם בהשגחה על בני האדם ובמתן האפשרות להתחדשות ובריאה מחדש כל שנה. ואם כך, אז הניסים והנפלאות – אחד הם.

¹⁰ ברטנורא וקהתי מפרשים שהוא "סלע" או "גבעה" שם עומד שומר הכרם. אבל נראה שהיה שם גם מגדל או מבנה כלשהו. ראה בפירוש הרמב"ם: "מקום גבוה יושב בו שומר הכרם". ראה גם פירוש רש"י לישעיהו א ח: "כסוכה בכרם".

¹¹ נראה כאילו לאחר הדימוי של רבי לוי של מסירת קביעת לוח השנה והמועדים למסירת שיעון (אורלוגין) אין מה להוסיף ולחדש, אך מסתבר שלדרשנים אחרים היו דימויים אחרים: שומרה, טבעת, אוצר, כלי עבודה ונרתיק רפואות. ונשאיר לקוראים לדון בשולחן ראש השנה מה מוסיף כל דימוי.

¹² ראה גם תיאור ביצוע מעשר בהמה במסכת בכורות פרק ט משנה ז: "כיצד מעשרן? כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן כדי שלא יהיו שנים יכולין לצאת כאחת". דירין הוא ריבוי של דיר והכוונה למקום הצר בו מעבירין את הכבשים מחצר לחצר. במגנימין, מפרשים הפרשנים המסורתיים של הירושלמי (קרוב העדה) באופן דומה: "מקום צר ואין שניים יכולים לילך זה בצד זה". אך Jastrow מפרש במגנימין = איפומטימין שהוא מילה ביוונית שפירושה סיכום הליך בית המשפט (The minutes of the court proceedings) שבו נרשמים הדברים מוטסריים פרט אחרי פרט ובמדויק.

¹³ אגב הדיון בנושא העיקרי, זכינו למחלוקת מעניינת בין ר' לוי ור' אלעזר (בירושלמי מושמטת לעתים האות אל"ף) בהבנת הפסוק: "היוצר יחד לבס המבין אל כל מעשיהם". ר' לוי מפרש שהיוצר ידע מראש שאלה יהיו מעשיהם של יצירי כפיו וכך תהיה התנהגותם ולפיכך הוא סולח להם. כפיוט: "אמת כי אתה הוא יוצרם ואתה יודע יצרם כי הם בשר ודם וכו'". אבל לר' אלעזר פירוש אחר וגישה אחרת למוטיב הסליחה. "מה נוח ליוצר הזה, לעשות מאה קנקנים, או להסתכל בהן?". פעם אחת הייתה ליוצר ההנאה מבריאת היצורים. אבל נחת רוח גדולה לו יותר מהתבוננות במעשיהם. סוף סוף הם גם גומלים חסד איש עם רעהו, נושאים ונותנים באמונה, קובעים עתים לתורה ומתכנסים בבית התפילה. נראה שיש כאן שני מוטיבים מעניינים לסליחה.

¹⁴ מקור נוסף הוא כאמור שתי הפסיקות, פסיקתא דרב כהנא ופסיקתא רבתי בפרשת החודש הזה לכם. נוסח שתיהן זהה כמעט לחלוטין ולפיכך הבאנו אחת מהן – פסיקתא דרב כהנא. הבדל ראשון ומהותי בינן ובין הירושלמי הוא עצם העמדת הדרשה בפרשת החודש הזה לכם (שמות יב) ולא בראש השנה.

¹⁵ מפתחות האוצרות הוא דיוק ופיתוח של מדרש הפסיקתא לעומת הירושלמי, שם אין מפתחות, רק אוצרות. גם הדיוק שיש מפתח נפרד לכל אוצר ואוצר אומר דרשני.

¹⁶ משום שהדרשה היא על החודש הזה לכם, ברור מדוע בפסיקתא הוחלפו הפסקאות והוא פותח בדימויים השונים על מסירת הזמן לבן: אורלוגין, שומרה, טבעת וכו' ורק בפסקה הבאה מגיע לראש השנה. ההפך מהירושלמי שממוקם במסכת ראש השנה.

¹⁷ בקידוש החודש ההלכה היא שאם לא באו עדים עד המנחה: "נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש" (ראש השנה פרק ד משנה ד). מה כאן במשל על הדין? הקב"ה וכל הפמליה מתחילים לדון ביום השלושים ובני מרון עוברים והקב"ה מתחיל לרשום וכו'. אם באו עדים והעידו שראו ערב קודם את המולד, משלימים את הדין שם למעלה וכל מה שדנו שריר וקיים. אבל אם לא באו עדים עד

ר' פינחס ר' חזקיה בשם ר' סימון: מתכנסין כל מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרים לפניו: ריבון העולמים, אימתי הוא ראש השנה? והוא אומר: ולי אתם שואלין? אני ואתם נשאל לבית דין של מטון. ומה טעמא? "כה' אלהינו בכל קראינו אליו" (דברים ד ז), ואין קראינו אלא מועדות, כמה דאת אמר: "אלה מועדי ה' מקראי קדש" (ויקרא כג ד).¹⁸

ר' קריספא בשם ר' יוחנן: לשעבר, "אלא מועדי ה'" (ויקרא כג ד), מיכן והילך, "אשר תקראו אותם" (שם), אמר להם: אם קריתם אתם - מועדיי, ואם לאו - אינם מועדיי.¹⁹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת בא סימן יג²⁰

אמר ר' הושעיא: בשעה שישראל מגיעין לראש השנה, הקב"ה אומר למלאכי השרת, העמידו בימה והוציאו הספרים. והם אומרים למה? והוא אומר: שאני מבקש לדון לבני למחר, שהוא ראש השנה. מיד מעמידין בימה ומוציאין הספרים. נמלכו בית דין של מטה לעברו, אומרים: למחר אנו עושין ראש השנה. אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, לא אמרת לנו למחר ראש השנה?²¹ אמר להם: החשבון בידם, שנאמר: "החודש הזה לכם" - מסור הוא לכם. ואני ואתם נלך אצל בניי, שכל מה שהם עושים נלך עמהם. אמר משה: "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו" (דברים ד ז), ואין לשון קראנו אלא מועדים, שנאמר: "אלה מועדי ה' וגוי מקראי קדש" (ויקרא כג לז), לכן כתיב: "החודש הזה לכם".²²

שנה טובה,

תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים טובים

מחלקי המים

מים אחרונים: נראה שכבר שנים רבות המלאכים, בפרט אלה המכוונים כלפי ארץ ישראל וביותר, ירושלים, תמהים על כך שמעמידים בימה יומיים. הכיצד? הם שואלים לקב"ה, יומיים ראש השנה? ולא מספק שמא אלול הוא שלושים יום, לא כראש חודש כפול שהראשון שבו הוא יום השלושים של החודש הקודם והשני הוא א' בחודש החדש, אלא א' בתשרי וב' בתשרי! והוא עונה להם: כך תקנו בני להם מסרתי את המפתחות, השומרה והאורלוגין. יומיים ראש השנה גם בירושלים, ואתם ואני נעמוד ונדון בבית דין יומיים ונעשה כל סדר יום הראשון גם בשני. וכל כך למה? שמי שלא יצא זכאי בדיננו ביום הראשון, וודאי הוא שיצא זכאי ביום השני. ומי שלא יצא זכאי ביומיים אלה, ייצא זכאי ביום הכיפורים, שנאמר: "יִחַיְנו מִיָּמֵינוּ בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְקָמְנוּ וְנִחַיָּה לְפָנָיו" (הושע ו ב).²³

שעת המנחה של היום הראשון (או עד סוף היום) אזי אומרים למלאכים: העבירו בימה ויעברו קטגורים וסניגורים. כל מה שדנו כל היום היה לבטלה, שנמלכו בית דין שם למטה וקבעו שאין יום זה ראש השנה! למחרת יהיה יום הדין הנכון (ויש לאדם עוד הזדמנות לתקן).

¹⁸ כל הדרשה הזו של ר' פנחס ור' חזקיה בשם ר' סימון איננה בירושלמי והחידוש בה הוא שהמלאכים פונים ביוזמתם לקב"ה ושואלים אימתי ראש השנה. האם הם שואלים גם לגבי שאר החגים והמועדות? אולי הסיבה לכך היא משום שהם חלק מבית הדין של מעלה שרוצה לדעת מתי להתכנס לשפוט את בני האדם, אבל אין להם ידע בשאר המועדים כמו בכל המצוות שבתורה (ראה שבת פח בוויכוח משה עם המלאכים). במועד בריאת העולם - כן, אבל בחגים ומועדים הקשורים בחיי על פני האדמה - לא.

¹⁹ וזהו הסיום הידוע: מקדש ישראל והזמנים, שישראל מקדשים את הזמנים. כמאמר הגמרא בברכות מט ע"א: "על הארץ ועל המזון! - ארץ דמפקא מזון. על הארץ ועל הפירות! - ארץ דמפקא פירות; מקדש ישראל והזמנים! - ישראל דקדשינהו לזמנים; מקדש ישראל וראשי חדשים! - ישראל דקדשינהו לראשי חדשים". והשבת כידוע עומדת מקודשת מששת ימי בראשית ואינה תלויה בבית דין של מטה. אך ראה דברינו **מקדש ישראל והשבת** בפרשת בראשית, כמנהג ארץ ישראל, שישראל גם מקדשים את השבת.

²⁰ מקור שלישי ואולי גם שלישי ומאוחר בסדר המדרשים ההיסטורי, הוא מדרש תנחומא פרשת בא. ראה המדרש בשלמותו שם. היינו היום. ראה דברינו **החודש הזה לכם** בשבת פרשת החודש.

²¹ והרי לנו (שוב) קשר יפה בין תשרי לניסן. ראה שוב דברינו **היום הרת עולם - בין ניסן לתשרי**.

²³ וגם אם יחול יום ראשון של ראש השנה בשבת ולא יתקעו בשופר כתקנת חכמים, יתקעו ביום השני (שלעולם לא יחול בשבת) ולא תתבטל מצוות התורה. וכבר הציעו רבים וטובים שתקנת שני ימים ראש השנה ואיסור התקיעה בשופר בראש השנה שחל בשבת, נתקנו באחת.